

Andrzej Kędziora

VARIA ARCHIWALNE

W zasobach zamojskiego Archiwum dominują dokumenty z bliższych nam czasów. We wcześniejszych, XIX-wiecznych aktach o dość jednolitym charakterze, zwłaszcza w księgach notarialnych, czy hipotecznych, można nierzadko się natknąć na różne pojedyncze dokumenty, obok których regionaliście trudno przejść obojętnie. Jeśli nie bezpośrednio treścią, to zwracają uwagę formą, językiem, staropolską stylistyką. Niekoniecznie wielkiej historycznej wagi, mogą oczywiście służyć jako przyczynki do lokalnych badań. Bardziej jednak zwraca uwagę ten ich ciekawostkowy charakter.

Być może za pewien, niedługi już czas, z pomocą Internetu, zainteresowani sami będą mogli przeszukiwać zeskanowany archiwalny zasób i trafić na takie różności. Będąc ciągle jeszcze w uprzywilejowanej sytuacji, jako przykład, przytaczamy kilka takich odnajdywanych w zasobie ciekawostek, wprowadzając je tym samym do publicznego obiegu.

Testament z 1723 r.¹

W aktach XIX-wiecznych i późniejszych wielokrotnie natykamy się na spiswane testamenty. Najwcześniejszy znajduje się w aktach Hipoteki w Tomaszowie Lubelskim. Zeznany został przez Aleksandra Micowskiego 3 listopada 1723 r. w Zamościu, przed Piotrem Kaczkowskim, w obecności franciszkanina Stanisława Krupskiego, jako że w znakomitej części dotyczy zapisu na kościół zamojskich franciszkanów, oblatowany mieście Grabowcu w drugą niedzielę po świętym Marcinie tegoż roku. Zasadnicza treść testamentu jak niżej.

To zaś cokolwiek od Pana Boga i z Łaski Błogostawieństwa Jego miałem sobie powierzonego na tym świecie, tak to niniejszy ostatniey woli moiey z którą mie Bog przy rozumie stworzył Dyspozycyą stanowię. Nayprzód na obrządek Chrześcijański około grzesznego ciała mego y na Mszę Święte oycom Franciszkanom Zamoyskim przy Pogrzebie naznaczam Złotych Czteryista, tudziesz do tego kościoła Oyców Franciszkanów Zamoyskich w Mieście, na Sukienkę srebrną Nayświętszey Pannie Niepokalanie Poczętey Rządzik biskowy pstro złocisty Czerkieski drugi puklasty z sztukami pozłocistemi czerkieski, Szablę blachmatową złocistą z węgierska robioną. Drugą czoczugę bez skowki. Paski puklinami nasadzane. Kubkow trzy pstro złocistych kwartowych. Dwanaście tyżek srebrnych białych. Które to srebro proszę y obliquie JM. Panow Exekutorow aby zaraz było oddane do rąk Przewielebnego Jmci Xiędza Zywertu Exprowincyała y tego

¹ Archiwum Państwowe w Zamościu (dalej APZ), Hipoteka w Tomaszowie Lubelskim, sygn. 58.

doyrzeli żeby jako nayprędzey ta Sukienka za pieniądze z sprzedanego Srebra sprawiona była. Tudziesz Summam którą mam super bonis Wozuczyn to iest Cztery Tysiące pięć set Złotych oprócz Prowizyi et Litis expensis jako mam w Grodzie zapisac tymże Oycom Franciszkanom Zamoyskim tak y leguie ten Oryginał Prowizją y Przewody Prawne na dachowkę Kościelną, które papiery Ratione Wozuczyna są u JM. Pana Janowskiego upraszając JJmm Panow Exekutorow z Przewielebnym JM X Zywertem Exprowincyałem żeby jak prędko odbierze te pieniądze zaraz y nieodwłocznie uczynił zadosyć tey mojej Intencyi, którą ja sam zawsze miał in vita mea, gdybym był odebrał te pieniądze wykonać. Summę Złotych osmset u JMci Pana Brzezickiego podług Ja mianey karty o którą trzeba institue re Actionem iezeli mi nie przyidzie do tego, upraszam JJM panów Exekutorow żeby ią odebrawszy oddali Oycom Franciszkanom Zamoyskim żeby za te Summę ex catensum in Suffragium Duszy moiey jako najprędzey odprawili mszy Świętych.

De verbo od verbum extradere mandavit (...)

Kwit z 1811 r.²

Pochodzi z akt miasta Zamościa. Jest to jedyny ślad osiadłych w 1784 r. w Zamościu popularnych Szarytek. Opuściły Zamość latem 1812 r. Rok wcześniej powstał kwit dotyczący ofiarowanej im kwoty. W tym przypadku nie o sam rodzaj dokumentu chodzi a fakt ofiary ks. Teppera, profesora nieistniejącej już Akademii Zamojskiej. Dodatkowe znaczenie ma zachowana tutaj (unikat) pieczęć zamojskich Szarytek.

*Na Złotych Cztery Tysiące Polskich
które stosownie do Testamentu
Wielb: Jm księdza Walentego Teppera ofiaro-
wane sposobem Jałmużny dla Szpitala
Naszego Ubogich Chorych w Zamościu
przez Sukcesorów Tegoż Wie. Jm Pań-
stwa Józefa y Franciszkę z Wanskich
Baczyńskich małżonków, na Rzecz Szpitala Naszego Ubogich rzetelnie
wyplą
cone, iż do rąk moich rzeczywiście
odebrałam, niniejszym Kwitem Zeznaię
y na to się dla zupełney ważności y
wiary, przy wyciśnieniu Zgromadzenia
Pieczęci ręką własną podpisuję, w Za-
mościu Dnia 7 marca 1811 Roku.
[pieczęć] Ludwika Zawadzka*

²APZ, Akta Miasta Zamościa 1815-1914, sygn. 138, k. 4

| *Siostra Miłosierdzia Starsza*
Salomeia Zacharska Siostra Miło
sierdzia iako asystująca

Świadek z 1822 r.³

Najstarsze księgi metrylane Kolegiaty pochodzą z XVII w., w tym przypadku mamy ślad z cerkiewnej księgi metrykalnej. Świadek dziesięć lat wcześniejszej śmierci niejkiej Marianny Paszkiewiczowej, zawiera dwie wskazówki topograficzne – miejsce zamieszkania oraz cmentarz, tu określony jako *cmentarz publiczny*. Świadek opatrzone jest unikalną pieczęcią proboszcza bazylińskiego.

Z Ksiąg wyięte Umarłych Cerkwi Zamoyskiej słowo w słowo jak następuie Roku 1812 Dnia 4. maia w Mieście Zamościu pod nr 90 Umarła Maryanna Paszkiewiczowa y pochowana na cmentarzu publicznym – które to świadek dla lepszej własnoręcznym podpisem stwierdzam Datt w Zamościu dnia 23 Kwietnia 1822 roku.
X. Jan Bartoszewicz [nieczyt.] Superior Klasz. Zamoy et Parochus

Zeznanie aktorki z 1823 r.⁴

11 X 1823 r. przed Sądem Pokoju Powiatu Zamojskiego w Szczebrzeszynie przyjęto przytoczone niżej zeznanie (*akt znania iako zagranicznej*) artystki teatralnej Isabelle Paris. Jej nazwisko to raczej artystyczny pseudonim. Dokument potrzebny był jej w związku z zamierzonym ślubem z aktorem z zespołu. Przybyła do Zamościa z pierwszym po ustanowieniu miasta państwową twierdzą teatrem objazdowym Karola Bauera (jako *Izabela Parys*). W 1826 r. wzmiankowana w popularnym teatrze Brzezińskiego, a rok później z inną znaną wtedy na prowincji trupą Skibińskiego (w obu już jako *Izabela Majewska*). Występowała też jeszcze w Zamościu, Była aktorką, która w 1814 r. ukończyła szkołę dramatyczną Wojciecha Bogusławskiego,⁵ na scenie do 1844 r., m.in. w Krakowie i Poznaniu, *nieurodziwa*, *grywała charakterystyczne role bab, gardero-bianych*. itp.

Nazywam się Izabella Paris rodem z Francji, miejsca urodzenia podać nie umiem, gdyż będąc jeszcze przy piersiach, odumarli mi oboje rodzice, a razem z emigrantami Francji dostałam się do tuteyeszego kraiu w którym ciągle przebywam licząc sobie lat dwadzieścia ośm, i będąc stanu wolnego to iest panna utrzymuie się przy trupie artystów dramatycznych, iako jedna z nich konsystujących na teraz w twierdzy w Zamościu, że zaś z

³ APZ, Akta Miasta Zamościa 1815-1914, sygn. 1, k. 266.

⁴ APZ, Akta Miasta Zamościa 1815-1914, sygn. 402, k. 1-3.

⁵ S. Krześciński *Koleje życia czyli materiały do historii teatrów prowincjonalnych*, Warszawa 1957, s. 498.

powodów po wyżej przytoczonych nie mogę mieć metryki mego urodzenia, ani stawić świadków którzyby wywód rodu mego zeznać mogli, przeto na odebranie odemnie przysięgi na rzetelność zeznań powyższych upraszam, tem celem, aby to moje zeznanie miejsce metryki zostać mogło w widoku weyścia w związki małżeńskie z ur. Franciszkiem Maiewskim również przy powyższej trupie aktorem⁶, a w dowód odczytany mi protokół podpiszę.

O narodowości mieszkańców Zamościa w 1871 r.⁷

Dokument z 14/26 XI 1871 r. przedstawia statystyczne zestawienie mieszkańców Zamościa za 1871 r., z podziałem poziomym na miasto i przedmieścia oraz pionowym wg wyznania i płci sporządzone na ten dzień. Podana została również liczba domów. Sporządzony został w języku rosyjskim. Jest z pewnością interesującym przyczynkiem do badań nad demografią miasta Zamościa.

	Liczba	P		R-K		G-U		E		Żyd.		Razem	
		M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K
<i>m. Zamość</i>	101	17	16	148	225	3	6	3	-	1012	1111	1183	1358
<i>Nowa Osada</i>	223	-	-	360	440	14	16	-	-	1020	1119	1394	1575
<i>Wólka Miejska</i>	12	-	-	20	32	1	2	-	-	-	-	21	34
<i>Prz. Lubelskie</i>	69	-	-	135	106	30	35	1	-	20	7	186	148
<i>Prz. Majdan</i>	67	-	-	211	216	122	90	-	-	10	4	343	312
	472	17	16	874	1019	170	149	4	-	2062	2241	3127	3425

Oznaczenia w główce tabeli: P – prawosławni, R-K – rzymskokatolicy, G-U – grekounicy, E – ewangelicy, Żyd. – Żydzi, podziałem na mężczyzn i kobiety.

⁶ Faktycznie był tylko suflerem, op. cit., 491.

⁷ APZ Akta Miasta Zamościa 1815-1914, sygn. 138, k. 4